

שיעור שמונה עשר

תוספת דיינים

הגמרא (ה ע"ב) מצטטת את המשנה לקמן (כט ע"א) לענין הוספת דיינים כאשר אמר אחד 'איני יודע'. הרמב"ם (סנהדרין פ"ח ה"ב) פוסק:

בית דין של שלושה שנחלקו שנים אומרים זכאי ואחד אומר חייב הרי זה זכאי, שנים אומרים חייב ואחד אומר זכאי הרי זה חייב, אחד אומר זכאי ואחד אומר חייב ואחד אומר איני יודע, או שאמרו שנים זכאי או חייב והשלישי אומר איני יודע יוסיפו הדיינים שנים, נמצאו חמשה נושאים ונותנים בדבר, אמרו שלושה מהם זכאי ושנים אומרים חייב הרי זה זכאי, אמרו שלושה חייב ושנים זכאי הרי זה חייב, אמרו שנים מהם זכאי ושנים מהם חייב ואחד אומר איני יודע מוסיפין שנים, אבל אם אמרו ארבעה זכאי או חייב ואחד אומר איני יודע, או שאמרו שלושה זכאי ואחד חייב ואמר אחד איני יודע בין שהיה זה שאמר איני יודע הוא שאמר איני יודע בתחלה בין שאמר אחר הולכים אחר הרוב, היו מחצה למחצה ואחד אומר איני יודע הרי אלו מוסיפין שנים אחרים.

הראב"ד על אתר משיג ואומר שאותו אחד שאמר איני יודע אינו מן המנין כלל, היינו שאם היו שלושה שדנו ואחד אמר איני יודע והוסיפו שנים נמצאו ארבעה דנים, וכ"מ בגמ' לקמן (יז ע"א) להדיא, ולא כדברי הרמב"ם שכתב שנמצאו חמישה נושאים ונותנים בדבר.

הכס"מ מביא את הרמ"ך המיישב את קושיית הראב"ד, שכל מה שאותו אחד שאמר איני יודע אינו נחשב כחלק מהדיינים ואינו יכול לחזור ולומר טעמא לחובה היינו דווקא לענין דיני נפשות לחובה - שאינו יכול לחזור וללמד חובה, אבל לענין ממונות ודאי שיכול לחזור וללמד אף חובה והוא לא גרע מאחד מן התלמידים שיכול להצטרף לדיון כדאיתא בגמרא.

היינו, שכאשר אמר הדיין איני יודע אינו נחשב כאחד מן הדיינים לענין לחזור וללמד חובה בדיני נפשות, אבל ודאי שהוא נחשב כאחד מן התלמידים שיכול בממונות לחזור וללמד זכות וחובה.

הלח"מ על אתר הלך אף הוא בזו הדרך, וכתב בביאור דברי הרמב"ם שכל מה שאמרו 'כמאן דליתיה דמי' זה רק לענין דיני נפשות ולא לענין ממונות, והוכרח לומר כן

דודאי אותו דיין שאומר איני יודע לא גרוע מאחד מן התלמידים, וכך תירצו תוס' ג"כ (לג ע"ב ד"ה אחד).

ברם, דברים אלו צריכים עיון. שהרי לדבריהם כאשר כתב הרמב"ם 'נמצאו חמישה נושאים ונותנים בדבר' אין מעמד כל החמישה שווה, שהרי ארבעה מתוכם דיינים הם והחמישי הוא רק כאחד מן התלמידים. ובאמת היד רמ"ה (בדף יז ע"א) כך פירש:

וכי היכי דגבי אחד מן התלמידים אפי' אמר טעמא לזכות אין שומעין לו אלא א"כ היה ממש בדבריו כדקתני בהדיא (לקמן מ' א) אם יש ממש בדבריו שומעין לו הא לאו הכי אין שומעין לו האי דאמר איני יודע נמי אף על גב דהדר ואמר טעמא לזכות או לחובה כיון דלא מסתבר להנך אין שומעין לו ולא סליק למנינא.

כלומר, שכמו שלענין אחד מן התלמידים רק אם יש ממש בדבריו שומעין לו ואם לא אין שומעין לו, כך גם אותו אחד שאמר איני יודע. ואם כך סבר גם הרמב"ם כיצד זה צירף את אותו דיין שאומר איני יודע לשאר הדיינים - הלא יש הבדל ממשי ביניהם במקרה שיאמר דבר שאין ממש בדבריו האם מצרפים אותו או לא!¹

הר"ן (לג ע"ב) כותב, שמה שאמרה הגמרא ששומעין לאחד מן התלמידים אם יש ממש בדבריו היינו רק אם הדיינים חלוקים בלאו הכי זה על זה, אבל אם כל הדיינים מסכימים לדעה אחת - אין שומעים לתלמידים אפילו אם מרובים התלמידים במנין מהדיינים, כיון שהסמכות ניתנה לדיינים להכריע את ההלכה ולא לתלמידים. וא"כ זו נפק"מ נוספת בין דיין לתלמיד, וגם הלכה זו היה לו לרמב"ם לציין אם הוא סובר שאותו דיין שאומר איני יודע נחשב כתלמיד ולא כדיין.

לכן היה נראה שהרמב"ם לא סובר כרמ"ך ודעימיה, אלא שאותו דיין שאומר איני יודע נחשב ממש כאחד מן הדיינים ולא רק כאחד התלמידים.

הכס"מ בהמשך דבריו מביא תשובת הרשב"א (ח"ג סימן שנו) הסובר כראב"ד, וכתב להדיא שהרמב"ם סובר, שכאשר אמר אחד איני יודע הרי הוא כמאן דאיתיה, וא"כ בכה"ג שיש ארבעה הדנים ואחד אומר איני יודע צריך הכרעה על פי שלושה לרמב"ם כי רק אז יש רוב, וכך הביין הרשב"א שלמד הרמב"ם בירושלמי. וא"כ מוכח להדיא

¹ הרמב"ם (סנהדרין פ"י ה"ח) פסק את ההלכה הזו לגבי אחד מן התלמידים שרק אם יש ממש בדבריו מצרפין אותו, ולדברי הרמ"ך היה לו לרמב"ם לציין דין זה גם כאשר אמר אחד איני יודע כפי שציין זאת היד רמ"ה.

מדברי הרשב"א שגם הוא ביאר את דברי הרמב"ם לא כרמ"ך, אלא שלפי הרמב"ם כמאן דאיתיה דמי.

הרדב"ז (כתשובה סימן ע) כותב ג"כ כדברים האלו, שלדעת הרמב"ם כאשר אמר אחד איני יודע והוסיפו שנים הרי הם דנים בחמישה דכמאן דאיתיה דמי. וכתב עוד, שבשונה מתלמיד שאם אומר טעם לחיוב בממונות יכול לומר הבעל דין שאינו מסכים שאותו תלמיד יעלה למנין הדיינים כיון שלא קיבל אותו עליו (ורק אם יצליח לשכנע את הדיינים כדבריו והם יהיו רוב בפ"ע יועילו דבריו), אבל אותו דין שאמר איני יודע יכול לחזור ולחייב. וא"כ הרי לפנינו הבדל נוסף בין תלמיד לדיין שאומר איני יודע, ומדוע לא חילק הרמב"ם בדבריו וכתב דין זה.

ובשו"ע (ח"מ סימן יח ס"א) הביא את לשון הרמב"ם להלכה, והסמ"ע (ס"ק ו) הביא בשם מהרש"ל:

וכתב מור"ש ז"ל דה"ה אם ג' מזכין ושנים אומרים איני יודע דהולכין אחר הרוב, אבל ב' מזכין ואחד אומר חייב וב' אומרים איני יודע, צריכין להוסיף כיון דאין כאן רוב נגד האומרים איני יודע.

וכ"כ גם הש"ך (שם ס"ק ב). הרי שגם אחרונים אלו הבינו שאותו אחד שאומר איני יודע עולה למנין הדיינים וכהבנת הראשונים ברמב"ם ולא כהבנת הרמ"ך.

אמנם, אם זו ההבנה בדברי הרמב"ם, צריך עיון גדול בדבריו. שהרי לדבריו שאחד שאומר איני יודע כמאן דאיתיה דמי, מדוע אם שנים אומרים זכאי או חייב ואחד אומר איני יודע מוסיפים הדיינים - הלא בכל מקרה יש כאן רוב דיינים של שנים מתוך שלושה שמכריעים, ומה הצורך להוסיף? ומה ההבדל בין זה לבין חמישה, ששם אם אמר אחד איני יודע ויש שלושה שעומדים בדעה אחת, מכריעים על פיהם - מדוע שם לא נאמר שכיון שאומר איני יודע, הדין לא נגמר כך?

הרמב"ם (פ"ט ה"ב) אומר, שאם סנהדרי קטנה נחלקו בדיני נפשות הולכים ע"פ רוב, ואם אמר אחד איני יודע, אפילו אם כל העשרים ושנים האחרים מזכים או מחייבים יוסיפו שנים, כי דיני נפשות הם בכ"ג, ואותו אחד שאמר איני יודע הרי הוא כמי שאינו, ושם כתב להדיא שנמצאו אחר התוספת ארבעה ועשרים. ואז כתב:

אמרו שנים עשר זכאי ושנים עשר חייב הרי זה זכאי, אחד עשר אומרים זכאי ושלושה עשר אומרים חייב אף על פי שהאחד מן הראשונים אומר איני יודע הרי זה חייב שהרי המחייבין רבו בשנים.

צריך ביאור מה הרמב"ם בא לחדשנו בתוספת זו, הלא כבר אמר לפני כן שאותו אחד כמאן דליתיה בנפשות, וא"כ פשוט שכאשר שלושה עשר מחייבים ואחד עשר מזכים יש רוב שהולכים אחריו!

נראה לבאר את דברי הרמב"ם ע"פ דבריו במק"א (פי"א ה"ז), שם כתב שאב ובנו הרב ותלמידו מונין אותם כשנים בדיני ממונות ולא בנפשות. ולאחר מכן (ה"ח) כתב שמה שאמר שהם נמנין כשנים זה כאשר אחד מהם בבית הדין והשני אחד מן התלמידים. ואז (ה"ט) כתב שבשעת גמר דין אין גומרין כלל ע"פ קרובין כי הם פסולים לדין.

ודבריו תמוהים - הלא לענין משא ומתן בדין איננו צריכים מנין של דיינים, ומה שייך לומר שבשעת משא ומתן האב ובנו מצטרפין למנין? וכך תמה הראב"ד שם.

אך נראה לבאר, שמה שהרמב"ם בא לומר זה שבשעת ליבון הסוגיא האב ובנו הרב ותלמידו נחשבים כשנים, כיון שזהו רק שלב הדיון ולא שלב ההכרעה, וזהו הביאור במה שפסק (פי"ה ה"ח), שגם הבעל דין עצמו יכול ללמד זכות על עצמו, ואם יש ממש בדבריו שומעים לו, דהיינו בשעת בירור הדין בשעת משא ומתן. אבל כאשר מגיעים לשלב של גמר הדין, חוזר הדין המקורי ששם הבעל דין לא עולה למנין ושם האב ובנו לא נחשבים כשנים. כלומר, שאע"פ שדבריהם נחשבים כדברי שנים לענין זה שהדיינים מחויבים לדבריהם אם הם כרוב, בשעת גמר דין אינם נחשבים כשנים לענין מניין רוב בדיינים.

וא"כ אפשר לומר בדעת הרמב"ם שסבר שבשעת בירור הדין, כאשר אמר אחד איני יודע כמאן דליתיה דמי, שהרי אם אינו אומר את דעתו כיצד זה יעלה למנין הדיינים, הלא אם היה מחווה את דעתו שמא היה משנה את דעת הדיינים האחרים. לכן בשלב זה אותו אחד כמאן דליתיה דמי, ובאופן עקרוני באותו שלב היה אפשר להכריע על פי השנים שאומרים פה אחד לחובה או לזכות, ואחד בין כה מיעוט הוא ואף אם אומר איני יודע כמאן דליתיה דמי. אבל כאשר מגיעים לשלב הכרעת הדין, שם צריך לגמור את הדין בשלושה, ולכן גם אותו אחד שאומר איני יודע נחשב כדיין, וכיון שאומר איני יודע צריך להוסיף שנים, כי אין כאן גמר דין בשלש דעות [ואע"פ שגם אם היה אומר הפוך עדיין מיעוט הוא - סו"ס אין כאן גמ"ד בשלושה].

ומש"ה מובן היטב שאם הוסיפו כבר שנים וכעת הם חמישה אפשר לגמור את הדין בשלושה ולא יותר, כי התורה קבעה שצריך לגמור הדין בשלושה, והרי הדין בין כה נגמר בשלושה.

ובדיני נפשות, אותו אחד שאמר איני יודע גם בשעת משא ומתן כמאן דליתיה, כיון שאינו יכול ללמד חובה [בשונה ממונות כנ"ל]. משא"כ בשעת גמר דין הרי הוא כמאן דאיתא שהרי הוא מצטרף למנין הדיינים בגמ"ד, לכן הרמב"ם שואל - הלא אחד מהראשונים אמר איני יודע, אז גם אם שלושה עשר אומרים חייב ואחד עשר אומרים זכאי, סו"ס אין הכרעה לחובה ע"פ שנים שהרי יש אחד שאמר איני יודע, וכיצד ניתן להכריע על פי רוב בכה"ג? על כך מיישב הרמב"ם, שכיון שבשעת משא ומתן היו רוב של שנים שמחייבים שהרי זה שאמר איני יודע לא יכול ללמד חובה ואינו במניין הדיינים, לכן זה נקרא הכרעה על פי רוב.

ועפ"ז יתבאר לנו מדוע לדעת הרמב"ם בממונות כאשר אמר אחד איני יודע צריך להוסיף שנים. שלכאורה יש לשאול - מדוע לא מספיק להוסיף רק אחד במקום אותו אחד שאמר איני יודע ותו לא?

אלא הביאור בזה פשוט לאור דברינו: כיון שאותו אחד שאומר איני יודע בשעת גמר דין כמאן דאיתיה דמי, אם היינו מוסיפים רק עוד אחד היה כאן בית דין שקול של ארבעה, והתורה קבעה שצריך שיהיה ב"ד נוטה, לכן מוכרחים להוסיף עוד שנים כדי שיהיה ב"ד נוטה.